

הנסיגות החד־צדדיות של ישראל מלבנון ומרצועת עזה – הדומה והשונה

ראובן ארליך

הערות מקדימות

בעשור האחרון נסוגה ישראל שתי נסיגות חד־צדדיות – מאזור הביטחון בלבנון (24 במאי 2000) ומרצועת עזה (אוגוסט 2005). לא הייתה זאת הפעם הראשונה שישראל נסוגה משטחים שכבשה ללא הסכמים מדיניים ובאופן חד־צדדי, אולם שתי הנסיגות הללו היו משמעותיות יותר, חשובות וטראומטיות יותר לחברה ולפוליטיקה הישראלית מקודמותיהן.

התקופה שחלפה מאז שתי הנסיגות הללו נותנת פרספקטיבה היסטורית כלשהי ומאפשרת עריכת מאזן ביניים באשר לתוצאותיהן ולתהליכים שהן חוללו, הן החיוביים והן השליליים. ממד הזמן מאפשר לראות כיום דברים, שבלהט האירועים הדרמטיים של אז קשה היה לראותם, להביןם ולעמוד על משמעויותיהם.

הסתכלותי על לבנון ועל מדיניות ישראל בלבנון אינה רק מנקודת מבט אקדמית טהורה של היסטוריון, שעשה את הדוקטורט שלו על יחסי ישראל-לבנון. נטלתי גם חלק במקצת מהאירועים בלבנון לא כמקבל החלטות אלא כאיש מקצוע, בין אם בשירותי באגף המודיעין של צה"ל ובפיקוד הצפון ובין אם בעבודתי במשרד הביטחון, כסגנו של אורי לוברני, מתאם פעולות ישראל בלבנון. נקודת התצפית שלי על לבנון ורצועת עזה כיום הינה כמנהל מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם מאיר עמית במרכז למורשת המודיעין, העוקב אחר המתרחש בזירות השונות מהן מתבצעת פעילות טרור נגד מדינת ישראל.

אל"ם (מיל.) ד"ר ראובן ארליך הוא מנהל מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם מאיר עמית במרכז למורשת המודיעין. המאמר נכתב על בסיס הרצאה שנתן בכנס "עשר שנים לנסיגה מלבנון", שהתקיים במכון למחקרי ביטחון לאומי ב־28 ביוני 2010.

הרקע הלבנוני והפלסטיני של הנסיגות החד־צדדיות

כאמור, ב־24 במאי 2000 התבצעה נסיגת צה"ל מלבנון ובאוגוסט 2005 בוצעה ההתנתקות מרצועת עזה. שתי הנסיגות היו חד־צדדיות, דהיינו – בוצעו ללא הסכם עם הישות המדינתית (לבנון) או המדינתית למחצה (הרשות הפלסטינית) שמשטחה נסוג צה"ל. בשתיהן נסוג צה"ל לגבול הבינלאומי ולא ל"קו ביטחוני" זה או אחר, ושתיהן לא הביאו לפתרון הבעיות שעימן נאלצת ישראל להמשיך ולהתמודד בשתי זירות אלו.

בלבנון לא הייתה זאת הנסיגה החד־צדדית הראשונה וקדמו לה נסיגות חד־צדדיות שבוצעו ללא הסכם או הסדר מדיני (אף כי היא הייתה החשובה והמשמעותית שביניהן). יוזכרו בהקשר זה נסיגה חד־צדדית של צה"ל לקו האוואלי במהלך שהיית צה"ל בלבנון לאחר מלחמת לבנון הראשונה, והנסיגה לקו הגבול והקמת אזור הביטחון (ינואר 1985).

במהלך השהייה הארוכה של ישראל בלבנון מאז מלחמת לבנון הראשונה וההתנתקות השלבית ממנה (1982–2000), חוותה מדינת ישראל הסכם שלום עם לבנון שהתמוטט (הסכם 17 במאי 1983), שיחות צבאיות שלא הצליחו (שיחות נאקורה, נובמבר 1984–ינואר 1985) ומשא ומתן ישראל־לבנוני בווינגטון, במסגרת תהליך מדריד, שלא הוביל לשום תוצאה (1991–1993). בשלושת המקרים הייתה זאת סוריה, אשר לאחר מלחמת לבנון הראשונה הפכה לבעלת החסות על הממשל הלבנוני, שדאגה לכך שלבנון לא תגיע לשום הסכם נפרד עם ישראל, במנותק מהסכם ישראל־סורי.

18 השנים שבין כניסת צה"ל ללבנון בשנת 1982 ויציאתו הסופית ממנה בשנת 2000 לוו בלחימה של ארגון חזבאללה נגד ישראל (ובתקופה מסוימת, גם נגד ארצות הברית והמערב בכלל). במהלך לחימה זאת פיתח הארגון, בסיוען של איראן וסוריה, טקטיקות גרילה וטרור, שזכו לחיקוי על ידי ארגון חמאס ושאר ארגוני הטרור הפלסטיניים, ובמרכזם פיגועי התאבדות, פיגועי חטיפה והנחת מטענים רבי עוצמה נגד כוחות צה"ל.

להתנתקות מרצועת עזה קדמו שתי מערכות טרור ממושכות, שבהן הופעלו מחבלים מתאבדים וחמאס שיחק תפקיד מרכזי. בשנות התשעים של המאה הקודמת פְּוונה מערכת הטרור לטרפד את הסכמי אוסלו, ובמהלך האינתיפאדה השנייה בוצעו פיגועי התאבדות קטלניים, שהפכו לסמלה. מוקד הכנתן של הפעולות הללו היה יהודה ושומרון ולא רצועת עזה.

מהזווית הביטחונית, קיים הבדל חשוב בין נסיגת צה"ל מלבנון לבין ההתנתקות מרצועת עזה: צה"ל יצא מאזור הביטחון בלבנון בעיצומה של לחימה קשה ולאחר שספג שרשרת מכות קשות (ובהן מותו של מפקד יק"ל ארז גרשטיין ואסון המסוקים). ההודעה של ראש הממשלה אריאל שרון על ההתנתקות מהרצועה

(28 בדצמבר 2003) באה בעיצומה של האינתיפאדה השנייה, כאשר ישראל הייתה שרויה בלחימה קשה נגד הטרור הפלסטיני, אולם הנסיגה עצמה בוצעה לאחר דעיכת האינתיפאדה (בעקבות מבצע "חומת מגן" והירידה בהיקף טרור המתאבדים, מותו של ערפאת ועלייתו של אבו מאזן).

ההיבט הפנים־ישראלי

הנסיגות החד־צדדיות מלבנון ומרצועת עזה היו, בראש ובראשונה, פרי החלטה וביצוע נחושים של אדם אחד – ראש הממשלה אהוד ברק במקרה של לבנון וראש הממשלה אריאל שרון במקרה של הרצועה. מעבר למרכזיותן של שתי דמויות אלו בקבלת ההחלטות, הן ביטאו גם את עייפות החברה והפוליטיקה בישראל מהקזת הדם ב"ביצה הלבנונית" ומהעיסוק הממושך במערכת הטרור הפלסטינית. שתי הנסיגות בוצעו על בסיס הערכה של מקבלי ההחלטות דאז כי יתרונות הנסיגה – או ההתנתקות – גדולים מיתרונות המשך השהייה בלבנון או ברצועה.

במישור הפוליטי, ברקע הנסיגה מלבנון עמד כשלון הניסיון להגיע להסכם מדיני עם סוריה שיפתור גם את הבעיה הלבנונית (השיחות בפרדסטאון בינואר 2000 הסתיימו בכישלון). במקרה הפלסטיני עמד ברקע ההתנתקות הייאוש הבסיסי מהסיכויים להגיע להסכם עם הרשות הפלסטינית לנוכח מערכת הטרור שהפעילו הפלסטינים. במקרה של הנסיגה מלבנון, להחלטה הפוליטית עליה קדמו לחצים חברתיים של תנועה חוץ־פרלמנטרית שזכתה לתמיכה ציבורית רחבה ("ארבע אימהות"). לעומת זאת, לא הייתה בנמצא תנועה דומה בהקשר הפלסטיני, ובמיוחד בהקשר לרצועת עזה.

חזבאללה וחמאס – הדומה והשונה

חזבאללה וחמאס הן שתי תנועות בעלות אחיזה עמוקה בחברה הלבנונית והפלסטינית בהתאמה. שתיהן הוקמו בשנות השמונים של המאה שחלפה – האחת במלחמת לבנון הראשונה (1982) והשנייה עם פרוץ האינתיפאדה הראשונה (1987). שתיהן ניצלו היטב את חולשת הממשל המרכזי (הממשל הלבנוני והרשות הפלסטינית) ונכנסו לוואקום הממשלי והצבאי שהשאירה ישראל לאחר הנסיגות מלבנון ומרצועת עזה.

חזבאללה וחמאס הן שתי תנועות בעלות אידיאולוגיה אסלאמית רדיקלית אנטי־ישראלית ואנטי־מערבית; שתיהן בעלות אופי ג'האדי מובהק: האחת אימצה לעצמה את האידיאולוגיה האסלאמית השיעית הרדיקלית נוסח איראן – שמילאה ועודנה ממלאת תפקיד מרכזי בהקמתה ובהפעלתה של חזבאללה. תנועת חמאס, לעומת זאת, הינה בעלת אידיאולוגיה סונית־רדיקלית ששורשיה בתנועת "האחים המוסלמים".

שתי התנועות הללו לא נוצרו יש מאין: חזבאללה קמה על רקע קשרים דתיים ותרבותיים רבי שנים בין העדה השיעית בלבנון לבין איראן, שהתעצמו עם הפלת משטר השאה ב־1979. חמאס קמה כתנועת בת של "האחים המוסלמים", שקיימה תשתית חברתית־דתית נרחבת ברצועת עזה ובכמה מוקדים ביהודה ושומרון (למשל בחברון).

הקמת חזבאללה וחמאס התאפשרה על רקע שילוב של נסיבות פנימיות ואזוריות:

א. שקיעת הלאומיות הערבית החילונית נוסח נאצר ועליית האסלאם הרדיקלי, הן בלבנון והן ברשות הפלסטינית.

ב. הצלחת המהפכה באיראן, לה היו "גלי הדף" באזור כולו, ועליית משטר אסלאמי רדיקלי שאימץ אסטרטגיה של "ייצוא המהפכה" (כשלבנון היא בראייה האיראנית ההצלחה הבולטת של אסטרטגיה זאת).

ג. מלחמת האזרחים בלבנון, שפגעה אנושות בעדה הנוצרית ובמשטר הלבנוני המסורתי והגבירה את כוחה של העדה השיעית, שבאופן מסורתי סבלה מקיפוח פוליטי, כלכלי וחברתי.

ד. חיסול התשתית הצבאית של אש"ף־פת"ח בלבנון במלחמת לבנון הראשונה, שיצר בלבנון, ובעיקר בדרומה, ואקום צבאי ושלטוני אליו נכנסה חזבאללה.

ה. הביקורת בחברה הפלסטינית כלפי השחיתות של פת"ח ובכירי הארגון, שחזרו ליהודה ושומרון בעקבות הסכמי אוסלו, לאחר שסולקו מלבנון.

חזבאללה בלבנון וחמאס בשטחי הרשות הפלסטינית הציגו מודל חדש של ארגוני טרור, בעלי אופי שונה מזה של ארגוני הטרור ה"קלאסיים". הפעילות הטרוריסטית של שני ארגונים אלה הינה רק צלע אחת מתוך ארבע צלעות עליהן הם בנויים: הצלע הצבאית־טרוריסטית הנלחמת בישראל במגוון דרכים ושיטות (מטרור המתאבדים ועד לירי רקטות לעבר ריכוזי אוכלוסייה); הצלע הפוליטית, שהשתלבה בממשל הלבנוני או הפלסטיני (הגם שלאחר ההתנתקות השתלט חמאס על הרצועה בכוח, בעוד שחזבאללה נזהר שלא "לשבור את הכלים"); הצלע החברתית, המעניקה שירותי חברה, דת וחינוך לאוכלוסייה בהיקף נרחב ונכנסת לוואקום שהמדינה יצרה; הצלע התקשורתית, המפעילה "אימפריה תקשורתית" של טלוויזיה, רדיו, אינטרנט ועיתונים, מתוך הבנה טובה של חשיבות המלחמה על התודעה.

למאפיינים אלה ניתן להוסיף ממד ייחודי המאפיין את חזבאללה והוא הממד העדתי השיעי, שהינו בעל משמעות רבה על רקע האופי העדתי של הפוליטיקה והחברה בלבנון. ממד כזה אינו מצוי אצל חמאס, הפועל בקרב אוכלוסייה מוסלמית־סונית הומוגנית הרבה יותר.

מקומן של איראן וסוריה

חזבאללה הינה יציר כפיה של איראן ומשמשת מכשיר לקידום מטרותיה האסטרטגיות. היא הוקמה, כאמור, במלחמת לבנון הראשונה בבקעת הלבנון, על ידי "משמרות המהפכה" האיראניים ובעידוד וסיוע סוריים. מראשית דרכה ניתן היה להגדיר את חזבאללה כפרויקט איראני, שהתבצע בשיתוף פעולה הדוק עם סוריה. אמנם, לחזבאללה יש גם "כובע לבנוני", והיא משולבת היטב בחברה ובפוליטיקה בלבנון, אבל "הכובע האיראני" שלה מאפיל עליו והוא זה שקובע בסופו של דבר את מדיניותה ואת אופייה.

אצל חמאס התמונה מורכבת יותר. התנועה מקבלת סיוע מאסיבי מאיראן, המתבטא באמצעי לחימה, בכספים ובאימונים, אולם בו בזמן קיים מתח בסיסי מובנה בינה לבין איראן, הנובע מהניגוד שבין האסלאם השיעי הרדיקלי ושאיפות איראן להגמוניה במזרח התיכון לבין האסלאם הסוני הרדיקלי והערביות, שבקרובם נטועה חמאס. יש גם לזכור שבכירי חמאס, בראשות ח'אלד משעל, פועלים ממפקדה בדמשק ומכוונים משם את הפעילות הטרוריסטית והמדינית, וכי תלותה של חמאס בסיוע הפוליטי והצבאי של סוריה רבה ביותר.

אחת הציפיות מהיציאה מלבנון הייתה כי היא תחליש את סוריה ותסיר לחץ סורי מעל ישראל באמצעות חזבאללה. בראייה לאחור, היציאה מלבנון אמנם החלישה את מעמדה של סוריה בלבנון, אך חיזקה את מעמדה של איראן, הן בלבנון והן ברצועת עזה. בשלב מאוחר יותר, לאחר שסוריה התגברה על הקשיים שנוצרו בעקבות הוצאת צבאה מלבנון, גם היא שבה להיות שחקן משמעותי בזירה הלבנונית.

בראייה לאחור ניתן לקבוע, כי הנסיגות מאזור הביטחון בדרום לבנון ומרצועת עזה העלו את חשיבות חזבאללה וחמאס בעיני איראן וסוריה. הן גם הגבירו את היכולת והמוטיבציה של שתי מדינות אלו להשתמש בחזבאללה ובחמאס כ"בא כוח" (Proxy) להפעלת לחצים על ישראל, לא רק באמצעות לחימה שוטפת נגד צה"ל אלא גם על ידי איום על אזרחי ישראל בעורף, וזאת באמצעות מאגרי הרקטות שנבנו בסיוען בלבנון וברצועה. מעבר לשימוש השוטף, רקטות אלו אמורות להיות מופעלות נגד ישראל ב"יום פקודה", בהתאם לאינטרסים האסטרטגיים האזוריים של איראן וסוריה.

אופי הנסיגה

בלבנון וברצועת עזה נסוג צה"ל נסיגה מוחלטת, קרי - עד לגבול הבינלאומי (מה שלא מפריע לחמאס ולתומכיה לטעון כי רצועת עזה עודנה כבושה על ידי ישראל). בשתייהן בוצע הדבר באופן חד־צדדי, ללא הסכמה עם ממשלת לבנון או

עם הרשות הפלסטינית, על רקע הערכת מקבלי ההחלטות בישראל כי אין סיכוי ריאלי להשגת הסכמה כזאת.

מדינת ישראל דחתה בשני המקרים חלופה של התייצבות על "קו ביטחוני". בלבנון הפסיק צד"ל להתקיים וצה"ל לא השאיר בשטח מוצבים בעלי חשיבות טקטית. ברצועת עזה לא נותר שום מוצב או יישוב ישראלי. אפילו "ציר פילדלפי", שהנוכחות בו חשובה למניעת הברחות של אמצעי לחימה לרצועת עזה, פונה על ידי צה"ל.

עם זאת, קיים שוני בסיסי בין לבנון לרצועת עזה, שהשפיע על התייחסות האו"ם והקהילה הבינלאומית לנסיגה: עם הנסיגה מלבנון התייצב צה"ל על הגבול הבינלאומי המוכר באופן סופי, ללא "ספיחים" כלשהם (בעיית הכפר ע'ג'ר וסוגיית חוות שבעא אינן קשורות לבעיות הגבול הישראלי-לבנוני אלא לגבול הלבנוני-סורי, הבלתי מסומן). בזירה הפלסטינית, לעומת זאת, הייתה ציפייה לנסיגות נוספות ביהודה ושומרון, בנוסף לנסיגה מצפון השומרון שליוותה את ההתנתקות מרצועת עזה, אולם הדבר לא קרה בשל היעדר התקדמות במשא ומתן בסכסוך הישראלי-פלסטיני (כשברקע לכך הזיכרון של התוצאות הבעייתיות של שתי הנסיגות החד־צדדיות).

האוכלוסייה ששילמה את המחיר: תושבי אזור הביטחון, צד"ל ומתיישבי רצועת עזה

בשתי הנסיגות – מלבנון ומרצועת עזה – ניכרו קושי ומורכבות בהחלטה על נסיגה. אלה נבעו מהימצאותן באותם אזורים של שתי קבוצות אוכלוסייה, אמנם שונות זו מזו, שכל אחת מהן שילמה בסופו של דבר מחיר יקר וכבד:

- בלבנון לא היו יישובים ישראליים אבל היו אוכלוסיית האזור וחיילי צד"ל ומשפחותיהם, שנלחמו לצד צה"ל משנת 1976 על בסיס אינטרס משותף שנוצר במלחמת האזרחים הלבנונית. בעקבות היציאה מלבנון נמלטו לישראל כ־6,800 איש, רובם הגדול חיילי צד"ל ובני משפחותיהם. במשך הזמן חזרו ללבנון או יצאו לחו"ל כ־4,000 מתוכם, וכ־2,800 נותרו בישראל.
- ברצועת עזה לא הייתה מיליציה מקומית כמו צד"ל, אבל היו כ־8,600 מתיישבים יהודיים, שמצאו עצמם נעקרים ממקומות בהם בנו את יישוביהם ובתיהם.

המראות של פליטי צד"ל הצובאים על שערי הגבול ושל המתיישבים ברצועה כשהם מפונים מיישוביהם היו טראומטיים עבור החברה הישראלית. לשתי קבוצות האוכלוסייה הללו הייתה ההחלטה על יציאת צה"ל טראומה קשה במיוחד, אם כי בלתי נמנעת: לא ניתן היה לקיים לאורך זמן את צד"ל באזור הביטחון ואת ההתיישבות ברצועה ללא נוכחות צה"ל.

מדינת ישראל השקיעה משאבים רבים בטיפול בשתי קבוצות אוכלוסייה אלו, אולם טיפול זה לא היה אפקטיבי מסיבות רבות. בשני המקרים לא השכילה מדינת ישראל לטפל כראוי באלה ששילמו את המחיר, דבר שחייב היה להיעשות על ידה ללא קשר לעמדות פוליטיות אלו או אחרות. ישראל גילתה נחישות ביישום הפן הצבאי של הנסיגה מלבנון וביצעה אותו בהצלחה וללא נפגעים, אולם היא לא ליוותה באותה נחישות ויעילות את צעדיה לשיקום פליטי צד"ל ולטיפול במתיישבים שפוגו מרצועת עזה.

תהליכים בלבנון וברצועה לאחר נסיגות צה"ל

הנסיגות מלבנון ומרצועת עזה נתפסו על ידי הלבנונים, הפלסטינים והעולם הערבי כמהלכים המשקפים חולשה ישראלית ונובעים מלחצים של טרור ומעייפות החברה בישראל. לפיכך, הייתה להן השלכה שלילית על הדימוי של מדינת ישראל, צה"ל והחברה הישראלית. דימוי "קורי העכביש" שטבע מזכ"ל חזבאללה, חסן נצראללה, בנאום בבינת ג'בייל ב־26 במאי 2000, התקבל בעולם הערבי לפחות לכמה שנים (מלחמת לבנון השנייה וסיום האינתיפאדה השנייה דווקא המחישו כי לישראל כושר עמידה בלתי מבוטל כשהיא נלחצת אל הקיר).

ניתוח המצב בשתי הזירות לאחר יציאת צה"ל מצביע על כמה התפתחויות ותהליכים שליליים שחלו בהן, שאמנם לא הנסיגות גרמו להם, אך הן האיצו אותם.

במישור הפוליטי: משקלן הפוליטי של חזבאללה וחמאס גבר במערכת הפנים־לבנונית והפנים־פלסטינית וברחוב הערבי כולו. חזבאללה הגדילה את מספר מושביה בפרלמנט הלבנוני ובסופו של דבר הפכה לארגון הנהנה ממעמד פוליטי לגיטימי ומהשפעה רבה על החלטות הממשלה. חמאס השתתפה בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית ב־5 בינואר 2006 (פחות מחצי שנה לאחר ההתנתקות), וזכתה בהן לניצחון גורף. בהמשך היא איבדה את סבלנותה והשתלטה בכוח על הרצועה, במה שתואר על ידי הרשות הפלסטינית כהפיכה צבאית (יוני 2007). השתלטות זו יצרה דה פקטו שתי ישויות פלסטיניות נבדלות, שהפער הפוליטי והחברתי ביניהן רק גדל והולך – האחת בגדה המערבית והשנייה ברצועת עזה.

בניית תשתית צבאית נרחבת: הנסיגה מלבנון ומרצועת עזה נוצלה לבניית תשתית צבאית נרחבת בסיוע איראן וסוריה. אמצעי לחימה בהיקף נרחב ללא תקדים הוברחו מאיראן וסוריה ללבנון ולרצועה, והגיעו לידי חזבאללה וחמאס, תוך שישראל והקהילה הבינלאומית מתקשות לבלום זאת. התשתית שהוקמה כוללת יכולת שיגור רקטות המאיימת על ליבה של מדינת ישראל. ברשות חזבאללה למעלה מ־40,000 רקטות, וחמאס מחזיקה בידיה כיום כמה אלפי רקטות. אמנם, ירי הרקטות ליווה את יישובי הצפון ואת יישובי הגב המערבי עוד לפני הנסיגות החד־צדדיות, אך השינוי המשמעותי הוא בכמותם ובאיכותם של הרקטות ושל

אמצעי הלחימה האחרים שסופקו לחזבאללה ולחמאס. שעה שבעבר, לפני נסיגת ישראל מלבנון, טווח הרקטות היה קריית שמונה, צפת ונהרייה, היום גם גוש דן נמצא בטווח שלהן – הן מצפון והן מדרום (מרצועת עזה).

המשך פעילות הטרור: הצהרות ישראל כי תגיב במהירות ובנחישות על פיגועי טרור לאחר יציאותיה החד־צדדיות לא עמדו במבחן המציאות. שתי הנסיגות לא הביאו להפסקת הטרור. תגובות "מידתיות" של ישראל בשתי הזירות לא בלמו את פעילות הטרור אלא נתפסו לא אחת כמדיניות המשקפת חולשה. משמעותי במיוחד בהקשר זה היה האירוע שהתרחש באוקטובר 2000, כחמישה חודשים לאחר הנסיגה, כששלושה חיילי צה"ל נחטפו בהר דב ללא תגובה ישראלית. משמעותית (מסיבות הקשורות במתן עדיפות לטיפול בזירה הפלסטינית הבוערת). ברצועה חלה בעקבות ההתנתקות עלייה משמעותית בירי הרקטות של חמאס לעבר ישראל, וזו לא נתקלה בתגובה קשה עד למבצע "עופרת יצוקה" (דצמבר 2008). בצפון השומרון שופר המצב הביטחוני בעקבות הנסיגה, אך לאו דווקא בשל פינוי היישובים אלא יותר בשל סיום האינתיפאדה, בניית גדר הביטחון ופעילות שירותי הביטחון של ישראל והרשות הפלסטינית בעקבות מבצע "חומת מגן".

פרוץ האינתיפאדה השנייה: לא הנסיגה מלבנון גרמה לפרוץ האינתיפאדה השנייה, כארבעה חודשים לאחריה. היו לכך די והותר סיבות, שנבעו מהקשיים בתהליך השלום, מאישיותו של ערפאת, מהתחזקות ארגוני הטרור הפלסטיניים ומהכיבוש הממושך של שטחים פלסטיניים על ידי ישראל. אולם הדימוי של מדינת ישראל והחברה הישראלית כחלשות וכמוכנות לבצע נסיגות חד־צדדיות עד לגבול הבינלאומי בעקבות לחצי טרור (דימוי שכאמור הסתבר כמוטעה במהלך האינתיפאדה השנייה), תרם להחלטת הפלסטינים להעדיף את דרך הטרור על פני דרך המשא ומתן.

ה"אשראי" להוצאת ישראל מלבנון ומרצועת עזה ניתן באופן טבעי לחזבאללה ולחמאס, על שעלה בידיהן להביא לנסיגות באמצעות מערכת טרור וגרילה ("ההתנגדות"). שתיהן לא הפסיקו את המאבק המזוין נגד ישראל גם לאחר הנסיגות, אולם הוא שונה מאז במאפייניו: חזבאללה הורידה פרופיל לאחר הנסיגה מלבנון, בעוד שחמאס דווקא הגבירה אותו בהחליפה את טרור המחבלים המתאבדים בירי הרקטות לעבר ישובי הנגב המערבי.

היה צורך בשתי מלחמות "מתקנות" – מלחמת לבנון השנייה כשש שנים לאחר הנסיגה מאזור הביטחון ומבצע "עופרת יצוקה" כארבע שנים לאחר הנסיגה מהרצועה – כדי שמדינת ישראל תוכל לקטוף פירות ביטחוניים – גם אם לא מושלמים – מהנסיגות החד־צדדיות. זהו, אפוא, לקח חשוב נוסף – הצורך לגבות מהלכי נסיגה ישראלים, ובעיקר אם הם נעשים באופן חד־צדדי, במקל חובלים

גדול, הכרוך לעיתים במהלכים צבאיים, בפרט אם הצד השני ממשיך לבצע פעולות טרור, וכמו במקרה של חמאס אף מגביר אותן.

השלכות על החברה הישראלית

הנסיגה מלבנון בוצעה בתמיכה פנים־ישראלית כמעט גורפת, תוך אנחת רווחה מההיחלצות מ"הביצה הלבנונית". קשיי ההיקלטות של חיילי צד"ל ובני משפחותיהם בישראל, הפיגועים הספוראדיים שהמשיכו להתבצע מהגבול הלבנוני ותהליך בניין הכוח הצבאי המואץ של חזבאללה – כל אלה עברו ללא ביקורת חריגה במדינת ישראל, שהייתה שקועה בעימות דמים עם הפלסטינים במהלך האינתיפאדה השנייה ושאפה להכיל את פיגועי חזבאללה לאורך הגבול הלבנוני. רק מלחמת לבנון השנייה שבה ועוררה מחדש שאלות הקשורות להיגיון שבנסיגה החד־צדדית בשנת 2000.

ההתנתקות הייתה שונה. היא גרמה לשבר משמעותי ולמשבר אמון בין חלקים בציונות הדתית ובין המדינה, שלא אוחו עד היום. הטיפול הכושל בשיקום המתמייבים שפוגו מרצועת עזה רק הגביר את רגשות הכעס והתסכול בקרבם, ולכך היו השלכות ומשמעויות בתחומים רבים, החורגות ממסגרת דיון זה.

המעטפת הבינלאומית

אחד ההבדלים החשובים בין הנסיגות, שבציבוריות הישראלית לא מייחסים לו את המשמעות הראויה או אף מתעלמים ממנו, הוא שבלבנון לוותה הנסיגה במאמץ מדיני אינטנסיבי, שהביא להסדרת מעטפת או"מית (ובינלאומית) תומכת, בעוד שהנסיגה מהרצועה לא לוותה במאמץ כזה.

בזירה הלבנונית השכילה ישראל לגייס לעצמה תמיכה של האו"ם ושל ארצות הברית: היציאה מלבנון בוצעה במסגרת החלטת מועצת הביטחון 425, תוך הידברות מוקדמת עם מזכיר האו"ם קופי אנאן ומזכירות האו"ם. הידברות זאת הניבה, בין השאר, את סימון הגבול אליו נסוג צה"ל ואת קביעת "הקו הכחול" (על בסיס הגבול הבינלאומי) על ידי קרטוגרפים של האו"ם. האו"ם גם אישר פורמאלית כי ישראל אכן נסוגה לגבול הבינלאומי. מגעים מדיניים מקדימים היו גם עם ארצות הברית, שתמכה בנסיגה ונתנה לה גיבוי מדיני.

כאמור, ערב ההתנתקות מרצועת עזה לא התבצע תהליך דומה, ובראייה לאחור הדבר מצטייר כטעות גדולה. טעות זאת עומדת בשורש ההבדלים המשמעותיים בתוצאות של שתי הנסיגות החד־צדדיות: הקהילה הבינלאומית הכירה בכך שישראל מילאה את החלטת מועצת הביטחון 425, וניסיונות ממשלת לבנון לערער על קביעת "הקו הכחול", או הנפנוף של חזבאללה והממשל הלבנוני בבעיית חוות שבעא, לא שינו את תמיכתה במהלך הישראלי. יתר על כן, מלחמת לבנון השנייה

הסתיימה בהחלטת מועצת הביטחון 1701, הקובעת כי על ממשלת לבנון להחיל את סמכותה ושליטתה על דרום לבנון ואוסרת על הימצאותם שם של מחבלים ושל נשק שאינו של צבא לבנון. ההחלטה גם מאזכרת את "הקו הכחול" שנקבע על ידי האו"ם עם נסיגת צה"ל מלבנון ונותנת לו תוקף. החלטה 1701 וההרתעה שהשיגה ישראל תרמו לרגיעה חסרת תקדים השוררת מאז בגבול הישראלי לבנוני (אף שהיא מנוצלת על ידי חזבאללה להמשך התעצמות צבאית מואצת, כולל חיזוק משמעותי של מאגר הרקטות שלה, בתמיכת איראן וסוריה).

לעומת המצב בלבנון, מבצע "עופרת יצוקה" בתחילת 2009 הסתיים ללא החלטה של מועצת הביטחון, ולא בכדי. המצב ברצועת עזה שונה מהמצב בלבנון. עד היום מועלות טענות מדיניות ומשפטיות לפיהן ישראל לא נסוגה כליל מהרצועה, שולטת על מעבריה, שמיה ומימיה, וממשיכה בשל כך להיות אחראית על גורל אוכלוסייתה. מאמצי ישראל להתנער מכך אינם זוכים להצלחה ולהבנה בזירה הבינלאומית.

כפועל יוצא מהנאמר לעיל, מעמדה של מדינת ישראל בזירה הבינלאומית ברור ומוצק בנושא הלבנוני הרבה יותר מאשר בסוגיית רצועת עזה: תמיכת הקהילה הבינלאומית הפכה לחלק מכושר ההרתעה של ישראל בלבנון, היא מגבה את השקט חסר התקדים שהשתרר בגבול הישראלי-לבנוני ומעניקה לישראל חופש פעולה רב יותר שם. ניתן להרחיק לכת עוד יותר: לא בכדי לא התפרסם דו"ח בנוסח "דו"ח גולדסטון" לאחר מלחמת לבנון השנייה ואין משטי סיוע לתושבים השיעים של דרום לבנון כפי שהיו לרצועת עזה; לא בכדי דעת הקהל העולמית אינה תומכת באופן בו חזבאללה מתנהלת בלבנון. לדרך בה יצאה ישראל מלבנון יש השפעה על כך. הלקח הוא כי יש צורך רב יותר להתחשב בעמדות האו"ם, הקהילה הבינלאומית ודעת הקהל העולמית בכל מבצע צבאי או מהלך צבאי-מדיני כגון נסיגה חד־צדדית.

סיכום

היציאה מלבנון וההתנתקות מרצועת עזה המחישו כי נסיגה חד־צדדית אינה מתכון פלא שבעזרתו ניתן להשיג מה שהדיפלומטיה לא הצליחה להשיג (הסכמי שלום עם סוריה ולבנון) או לא יכלה להשיג (הסכם עם הרשות הפלסטינית). עם זאת, אין להתעלם מהתוצאות החיוביות שהיו ליציאות החד־צדדיות – והיו כאלה – בעיקר בזירה הלבנונית: ישראל התנתקה ממעורבות ישירה בלבנון, אבידות צה"ל פחתו, והאינטנסיביות של הלחימה בגבול הישראלי-לבנוני ירדה (לפני מלחמת לבנון השנייה, ועוד יותר לאחריה). כל אלה אפשרו לישראל להתמקד בבעיותיה הקשות בזירה הפלסטינית ולהימנע מעימות מקיף בשתי חזיתות.

תמונת המצב העולה מההשוואה בין שתי הנסיגות הינה מורכבת וניתן להצביע על יתרונות וחסרונות שהיו לנסיגה בכל אחת משתי הזירות. אולם בראייה אסטרטגית ניתן לקבוע כי ישראל לא נחלצה לגמרי מ"הבוץ הלבנוני" ולא מ"הבוץ העזתי". זאת, משום ששינויים בסיסיים במערכת היחסים בינה לבין שכנותיה אינם יכולים להיות מושגים על ידי נסיגות חד־צדדיות, אלא על ידי הסכמים מדיניים, המגובים בנכונות להפעיל כוח צבאי בעת הצורך, והזוכים לתמיכת הקהילה הבינלאומית. זהו לקח חשוב ומן הראוי שיילמד היטב.